

weegt, is niet het eenige dat, bij het pogen om een leidende gedachte in de ontwikkeling der dingen te ontdekken, verdediging vond. Maar veel pendants heeft het toch niet. Nu voorloopig eens afgezien van de specifiek-Christelijke opvatting ten deze en van die gevallen, waarin de oorspronkelijke elementen eenigerlei verbinding hebben aangegaan, is het er eigenlijk — als ik het wel heb — toch maar één: het denkbeeld van den *μεγας ενιαυτος*, van den eeuwigen kringloop der dingen²⁾, waarbij het wereldproces zich in groote perioden telkens geheel eender herhaalt, of à la Spengler uiteenvalt in een aantal, min of meer eeuwen omvattende kringen, die parallel aan elkaar en onafhankelijk van elkaar, na te zijn opgegaan en te hebben geblonken, weer in het niet verzinken. Rousseau's ontkennende beantwoording van de prijsvraag der Universiteit van Dijon omtrent de gevolgen van den vooruitgang van wetenschap en kunst voor de zeden, moge den indruk vestigen, dat er ook nog een andere poging tot oplossing van het probleem heeft bestaan: bij nauwkeurig toezien laat zich dat toch niet volhouden. Want op den keper beschouwd is Jean Jacques, niettegenstaande al zijn pessimisme, evengoed als de meesten van zijn tijdgenooten een profeet van den vooruitgang geweest. Palissot de Montenoy stak niet ten onrechte den draak met zijn affectieve verheerlijking van een Arcadischen oertoestand, door in zijn *Les Philosophes* een zijner tooneelfiguren, op handen en voeten kruipend, te laten zeggen:

„En nous civilisant, nous avons tout perdu,
La santé, le bonheur et même la vertu,
Je me renferme donc dans la vie animale;
Vous voyez ma cuisine,
[Il tire une laitue de sa poche]
elle est simple et frugale”³⁾.

Rousseau verlangde dezen toestand immers in 't geheel niet terug. Integendeel hoopte hij, dank zij voortgezette persoonlijkheidscultuur in de komende generaties, tot een toestand te komen, die niet alleen het heden, maar ook die voorbijgegane periode nog ver overtrof.

Staat het dus, de Christelijke opvatting dan, als gezegd, voorloopig buiten bespreking gelaten, ten aanzien van het vinden eener